

משפטו של תדי כ"ץ

ותיקי מלחמת העצמאות הגישו תביעת דיבה נגד חוקר הטוען כי ביצעו טבח בתושבי טנטורה. זה עשוי להיות משפט פוליטי מרתק

מאת: שגב תום
תאריך: 01/12/2000

1. בצוותא

ביום ראשון לפנות ערב, זמן קצר לאחר שהתחדשו היריות על שכונת גילה בירושלים, נפתח באולם צוותא בתל אביב ערב התרמה: הבאים התבקשו לסייע לתדי כ"ץ לממן את הגנתו במה שעשוי להתפתח למשפט פוליטי מרתק. זו תביעת דיבה על סך 1.1 מיליון שקלים שהגישו נגדו ותיקי חטיבת "אלכסנדרוני" בתגובה לעבודת גמר שכתב כ"ץ, ובה עדויות על טבח שביצעו חיילי החטיבה בתושבי הכפר טנטורה לאחר כיבושו במלחמת העצמאות.

היו שם בצוותא כ-100 אנשים, ביניהם כמה מהדמויות המיתולוגיות של תנועות השמאל והשלום בישראל, מ"מצפן" ועד "יש גבול"; רובם קשישים. אורי אבנרי, הזוכה עכשיו לנעורים מחודשים עם מאמר קבוע באינטרנט, היה המנחה; הוא ישב על רקע שלט גדול ועליו המלים, באותיות שעוצבו בסגנון הריאליזם הסוציאליסטי: "לחקור, ללמוד, לדעת ולזכור". תחילה הקרינו את סרטו של מוחמד בכרי, המשלב זיכרונות של פליטים בקטעים מתוך "האופסימיסט" של אמיל חביבי. סרט קשה; אנשים מספרים איך גורשו מבתיהם, איך אולצו לנדוד בדרכים ללא מים; ילדים גוועו בצמא. הסופר והעיתונאי סלים ג'ובראן דיבר; גם קראו מסר מאת הסופר ס' יזהר שתמציתו: "אסור לשתוק". דב ירמיה, סגן אלוף במילואים, גולל מעשה טבח המוני אחר ממלחמת העצמאות; מבצעו, שמואל להיס, הורשע במשפט ואחר כך זכה לחנינה והיה לפקיד בכיר בסוכנות. ההיסטוריון אילן פפה דיבר על "טיהור אתני".

זה היה ערב פוסט-ציוני ופוסט-מודרניסטי; הכל הסכימו שישראל נושאת באשמה היסטורית בשל גירוש הערבים במלחמת העצמאות, והכל סברו שאין להסתפק במסמכים המצויים בארכיון צה"ל, שהרי אלה מן הסתם משקפים את גרסת הכובש: יש להתחשב גם בגרסת הקורבן, לרבות עדויות ניצולים. המונח "סיפר" (נרטיב) ריחף באולם; הכל הסכימו, כמקובל עכשיו, שאין אמת היסטורית, יש רק נרטיבים. אורי אבנרי אמר שהוא חולם על "ועדת אמת", משותפת ליהודים ולערבים, שיעבדו היסטוריה משותפת. הוא העלה סברה: אולי ותיקי אלכסנדרוני פשוט אינם זוכרים מה עשו שם, בטנטורה.

צבי בן משה וחבריו לא יכלו לשאת זאת עוד: "שקר, שקר! הכל שקר! לא היה טבח! הכל שקר!" צעקו בהתרגשות אמת. בן משה, נהג אוטובוס כבן 75 מנחלת יצחק, מכהן כמזכיר עמותת אלכסנדרוני; הוא אחד התובעים את כ"ץ. יותר מכל חרה להם לראות בין הדוברים בצוותא את מאיר פעיל, ההיסטוריון הצבאי שסייע להם להפיק סרט על גבורת החטיבה שלהם. הם חשבו שהוא לצדם. אשה אחת צעקה: "כולם יודעים שהיה טבח!" ואנשים מחאו לה כפיים. ותיקי אלכסנדרוני, ארבעה או חמישה, ניסו לרסן את עצמם; בצוותא, בניגוד לטנטורה, לא היה להם סיכוי. הם באו כדי לשמוע ולהקליט את הנאמר, נחושים בדעתם שלא להתבלט, אבל כמה יכול אדם לשבת במשך ערב ארוך כל כך ולשמוע שוב ושוב שלא חירף את נפשו במלחמה על הקמת המדינה כי אם היה רוצח מתועב. מה בעצם רצו האנשים הטובים בתל אביב: שלא יכבשו את הארץ מידי הערבים? על כן לא עצרו בעד

התפרצותם. אבנרי השתיק אותם; הגשתם משפט, אמר להם, תדברו במשפט. הם ידברו, כנראה. אילו נשארו כל "דברי הבלע הכוזבים" של תדי כ"ץ גנוזים בתוך עבודת המאסטר שלו, אולי היו מתאפקים, אבל הרי הכל סופר ב"מעריב".

2. "הורגים והורגים והורגים"

הסיפר של טנטורה מתחיל מן הסתם בלילה שבין 22 ל-23 במאי 1948, כאשר גדוד 33 של חטיבת "אלכסנדרוני" תקף את הכפר וכבש אותו; לדברי העדים שריאיין תדי כ"ץ, המשיכו כוחות צה"ל לאחר כיבוש הכפר "במצוד קטלני אחרי גברים בוגרים כדי להורגם, ראשית בכל מקום בו מצאום, בבתים, בחצרות ואף ברחובות ולאחר מכן עשו זאת גם בצורה מרוכזת, בבית הקברות של הכפר".

הסיפר של עמותת אלכסנדרוני מתחיל כאשר שלחה דוברת אוניברסיטת חיפה הודעה לעיתונות ובה שמותיהם של המוסמכים החדשים, ביניהם תדי כ"ץ. כתב "מעריב", אמיר גילת, ידע מזמן על עבודת הגמר של כ"ץ; השניים מכירים. כ"ץ אומר שדחה את פניית הכתב להתראיין, והשיב בחיוב רק לשאלה אחת: כן, הוא עומד מאחורי מה שכתב. עבודת הגמר שלו, "יציאת הערבים מכפרים למרגלות הכרמל הדרומי ב-1948" (211 עמודים), עמדה לרשות הציבור בספרייה. התוצאה היתה פרסום בולט מאוד ב"מעריב" תחת הכותרת: "צה"ל ביצע טבח המוני בכפר טנטורה ב-1948". הסיפור טופל גם בטלוויזיה. ותיקי "אלכסנדרוני" החליטו שאינם יכולים לשתוק; תביעת הדיבה שהגישו נגד כ"ץ אמורה להתברר בבית המשפט המחוזי בתל אביב החל בעוד כעשרה ימים.

תיאודור כ"ץ קרוי על שמו של הרצל; הוא נולד לפני 57 שנים בחיפה. לאחר שירות בנח"ל הצטרף לקיבוץ מגל, שבו הוא מתגורר עד היום. הוא היה רועה צאן ומדריך חברתי; הר-אדם עם שפם סחבקי, הוא היה פעיל במפ"ם ונמנה כיום עם פעילי מרצ. לדבריו, לא היה לו מושג על טבח טנטורה כשהחל לחפש נושא לעבודת הגמר שלו בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון, ורק זאת ידע: שהוא מבקש להתרכז בכפר אחד או שניים. כל אימת שהזכיר את טנטורה הבחין שאנשים, יהודים וערבים כאחד, משתתקים. לבסוף הזכיר מישהו את המלה טבח וכ"ץ החליט שטנטורה תהיה אחד הכפרים שאת כיבושו יחקור; השני הוא אם אל-זינת. מדריכו היה ההיסטוריון הדרוזי קייס פירו. כחלק מעבודתו ריאייין כ"ץ 60 יהודים, ובהם השר לשעבר משה כרמל, שני חברי כנסת לשעבר, פסח גרופר ואמנון לין, אלוף (מיל) מוסה פלד, בעבר מפקד גייסות השריון, וכן שלמה אמבר, שהיה ראש הג"א וסיים את שירותו בצה"ל בדרגת תת אלוף. כמו כן ריאייין 66 ערבים, יוצאי טנטורה; מקצתם היו ילדים קטנים בזמן כיבוש הכפר. נראה כי נזקק ללא מעט תושייה בלשית עד שאיתר את כל הנוגעים בדבר. רוב הראיונות הוקלטו. כ"ץ עיין גם במסמכים שונים העומדים לרשות החוקרים בכמה ארכיונים, אך רוב החומר הכתוב ששימש אותו יצא בדפוס: עיתונים, זיכרונות, ספרות מחקר. תשתית הסיפור על הטבח מונחת על דברי הערבים.

פאוזי מחמוד אחמד טנג'י (אבו חאלד), לימים תושב מחנה הפליטים טולכרם, סיפר: "אספו את כולנו לחוף הים, נשים וגברים לחוד. צעירים בני 12 ומעלה היו עם הגברים, והקטנים יותר עם הבחורות. אחר כך לקחו שבעה-עשרה גברים והביאו אותם על יד המסגד, ירו בהם וחזרו ולקחו עוד קבוצה. כך, אולי, 90 איש. עם כל קבוצה הלכה קבוצת חיילים וכל הכפר עמד והסתכל. אחר כך לקחו את כל הנותרים לבית הקברות והעמידונו שם והתכוונו לירות בנו, בכלנו, ואז הגיעו כ-50 או 60 איש מאנשי זכרון יעקב, וברגע שראו את המתרחש עצרו כמה מהבכירים שבהם את ההרג ואמרו להם: עד כאן!"

עבד אל ראזק אל יחיא (אבו אנס), אמר: "אספו את כל הגברים בבית הקברות. אחר כך לקחו אותם בקבוצות של ששה-שבעה בנפרד וכל קבוצה כזאת חפרה בחול בורות. ברגע שסיימו את החפירה ועמדו על שפת הבורות המוכנים ירו בהם,

הם נפלו ישר לתוכם, ואז עברו לשורה הבאה וכך הלכה והלכה, כמה וכמה שורות. ברגע מסוים עמדו שניים מאחרי, שהיו בשתי שורות נפרדות, והתחבקו כדי להיפרד, שהרי כבר עמד להגיע תורם למות, כשפתאום הגיע אופנוען יהודי עם הוראה מהמפקדה היהודית להפסיק את ההרג, וכך ניצלו שארית האנשים. כנראה בגלל החשש שניהגו כך גם בשבויים היהודים שהיו בידי ירדן".

רסלאן איוב אעמר (אבו חסן), אף הוא לימים תושב מחנה הפליטים טולכרם, אמר: "לאחר כיבוש הכפר אספו את כולנו על שפת הים ובחרו באיזה שבעה אנשים לאיסוף גופות ההרוגים ואני הייתי אחד מהם (...). את הגופות סידרנו בערימות של שבעה, שמונה עד עשרה בכל ערימה. בסך הכל אספנו שם אז שישים או שבעים ואולי אף יותר גופות. אני כבר לא זוכר".

אין עדות אחת הזזה בכל פרטיה לעדות אחרת, יש סתירות רבות, חלק גדול ממה שהם מספרים שמעו מפי אחרים. התמונה הכללית המצטיירת מדבריהם היא שחיילי צה"ל הרגו עשרות גברים, על חוף הים ובבית הקברות, וכי בשלב מסוים באו כמה מתושבי זכרון יעקב ועצרו את המשך הטבח. כמה וכמה מהעדים, יהודים וערבים כאחד, דיברו על יחסי שכנות טובה ששררו בין טנטורה לזכרון. בין תושבי טנטורה היתה משפחה יהודית אחת. אין כל דרך לקבוע מה היה מספר ההרוגים; לרוב העדים אין יסוד לדעת זאת.

רוב העדים היהודים, ותיקי החטיבה, מכחישים שהיה טבח, אך כולם מודים שהיו הרוגים רבים מבין האזרחים. בהקשר זה יש עניין מיוחד בדבריהם של שניים מהם. תת אלוף בדימוס שלמה אמבר (אז בטמן), כיום בן 77, היה קצין החבלה הגדודי של גדוד 33. כ"ץ מצטט מפיו בין היתר את הדברים האלה: "אפילו הגרמנים לא הרגו שבויים בלתי מזוינים וחסרי מגן (...). פה בטנטורה רצחו ערבים! קצת קשה להגיד שהיה כאן קרב אמיתי (...). אינני חושב שמספר הקורבנות שהיה לנו בטנטורה היה כה גדול כדי לגרום לאנשים לצאת ככלבי טרף להשביע את רעבונם (...). היינו בהמשך בקרבות פנים אל פנים אכזריים וכיוצא באלה, אך אף פעם לא היה דבר כזה של הרג סתמי. התמונה שנחרתה בזיכרוני היא של הגברים בבית הקברות. ראיתי שם הרבה אנשים נהרגים. פרשתי מהמקום כשראיתי שהורגים והורגים והורגים. לכן אין לי מושג כמה בדיוק נהרגו שם. לא היתה פגיעה בנשים וילדים. היתה ביזה בטנטורה". רבים מהעדים הערבים מאשרים שלא היתה פגיעה מכוונת בנשים וילדים, הם חלוקים בשאלה אם היה או לא היה מקרה אחד של אונס. רבים מהם אומרים שהחיילים שדדו מהם כסף וזהב, לרבות טבעות נישואין.

מרדכי סוקולר מזכרון יעקב מסר לכ"ץ פרטים על קבורת ההרוגים: "חפרנו בור גדול מול פסי הרכבת, באזור מפעל הבקבוקים ושם, בעזרת איזה שבעה אנשים מפורידיס הנחנו את הגופות כמו שהן נמצאו, עם הבגדים והכל עליהם, כשרק הפנים היו מכוסים וקשורים בכפיות, שורות שורות, בקבר אחים ענקי. לא היה שום רישום של הנפטרים, אך זכור לי שמיספרנו בערך את מספר הגופות והגענו למספר של כ-230 גופות". גם עדויות היהודים אינן חופפות בכל פרטיהן, יש בהן סתירות רבות, מקצתן עדויות שמיעה.

3. סיפורים יפים

עבודת הגמר שלו זיכתה את כ"ץ בציון 97; הוא השקיע מאמץ רב במחקר, חשף פרשה שעד כה לא היתה ידועה כמעט והגיש את ממצאיו תוך כדי שמירה על כמה כללי זהירות אקדמיים; הוא הרבה להצביע על סתירות ופרכות בדברי האנשים שריאיינן ולעיתים קרובות קבע שאין לו תשובה לשאלות שהעלה. אחת השאלות העיקריות היא כיצד קרה שאיש לא סיפר על הטבח עד כה. לא קשה אולי להבין מדוע שתקו ותיקי אלכסנדרוני; לא ברור כיצד נשמט הסיפור מתוך המיתולוגיה הפלשתינית, למעט כמה אזכורים אגביים למדי. כ"ץ אינו מציע תשובה מספקת

לשאלה זו, ועל כן אין מנוס מהאפשרות שאיש לא דיבר עד כה על "טבח טנטורה" מפני שהוא לא היה ולא נברא, או אולי מפני שלא חרג ממוראות המלחמה. כ"ץ מאמין שהטבח התרחש, פחות או יותר כפי שסיפרו לו המרואיינים הערבים ומקצת היהודים. אין לו הסבר לטבח, למעט אולי תאוות נקם של הלוחמים, אשר כמה מחבריהם נהרגו קודם לכן וגופותיהם חוללו בידי הערבים. לעומת זאת, אין לו ספק מדוע נכבש טנטורה: התנועה הציונית סימנה את הכפר כמקום להקמת יישוב יהודי; יוסף ויץ, איש הקרן הקיימת, כתב על כך ביומנו ימים אחדים לפני הקרב על הכפר, קיבוץ נחשולים התיישב במקום כמעט מיד לאחר כיבושו. כשהוא מדבר על מיון השבויים, בין אלה שיחיו לאלה שימותו, כ"ץ משתמש, כנראה לא במקרה, במונח "סלקציה" הלקוח ממילון השואה. בשולי הנושא המרכזי האמור לעמוד לדיון במשפט תתברר תביעה מקורית למדי שכ"ץ הגיש נגד אוניברסיטת חיפה: מכיוון שכתב את העבודה בהיותו סטודנט באוניברסיטה והיא אישרה את עבודתו - על האוניברסיטה לממן את הוצאות משפטו. האוניברסיטה טוענת כי אין לה כל אחריות משפטית לנאמר בעבודה וקובעת: "התערבות בתי המשפט במסקנות מחקריות בעבודות המתבצעות במסגרת מוסד אקדמאי תגרום לנזק בל יסוער עד שחוקרים יימנעו מלחקור נושאים בעלי חשיבות ורגישות ציבוריים".

בכתב התביעה עמותת אלכסנדרוני אומרת כי הדברים שכתב כ"ץ הם "עלילת דם מרושעת (...)" פרי דמיונו הזדוני". את המחבר הם מתארים כ"שרלטן". אם אכן יתקיים יהיה משפטו של תדי כ"ץ משפט פוליטי מובהק. ייתכן כמובן שכל העניין יתחיל ויסיים בדיון משפטי משמים בשאלה אם סעיף 4 בחוק לשון הרע מאפשר לעמותת אלכסנדרוני להגיש תביעה כזאת; זה יהיה חבל. כי משפטו של תדי כ"ץ אמור להתנהל על רקע הדרישה הגוברת מצד הרשות הפלשתינית שישראל תכיר באשמתה ותקבל עליה את האחריות לטרגדיה הפלשתינית. יותר ויותר ישראלים שותפים לדרישה זו, שמשמעותה המיידית הצהרתית-מוסרית-היסטורית, אך המשכה, אולי גם פוליטי וכלכלי. ישראל יכולה להפיק תועלת מדיון ציבורי כזה. המשפט עלול לחשוף לעיני העולם פשעי מלחמה ומעשי זוועה שביצעו חיילים ישראלים, ועל כן יש הסבורים שוותיקי "אלכסנדרוני" ייטיבו לעשות אם יחזרו בהם מהתביעה; משפטים כאלה נמשכים שנים. יש כמובן משהו פתטי, כמעט נוגע ללב, בניסיונם של הישישים האלה להניח אחריהם מורשת שכולה הרואיזם ושמירה על "קוד אתי מחמיר ביותר גם בנסיבות הקשות שבהן נמצאו הלוחמים", כמו שכתבו בתביעה. בהקשר זה יש עניין בכך שאין מתווכחים על הכיבוש עצמו. גם רבים מבאי צוותא, דומה, לא נחלקו השבוע על זכותו של צה"ל לכבוש את הארץ; מבחינה זו, הסיפר שלהם קרוב יותר לזה של ותיקי אלכסנדרוני מאשר לזה של פליטי טנטורה.

זה היה ערב ארוך. בסיומו שמו האנשים כמה אלפי שקלים בשתי קופסאות אדומות שהוצגו בכניסה, ואחדים מהם שמו כמה מטבעות גם בכובעו של כנר רחוב שניצב בפתח האולם. עוד מעט חצות, בשכונת גילה לא ירו עוד. נתיבה בן יהודה, תמיד בפלמ"ח, החלה את תוכנית הרדיו שלה. לאחר מאבק ממושך באוזניות ביקשה ממאזיניה לצלצל לאולפן ולספר לה משהו. אולי משהו מהמלחמה, הציעה בן יהודה, אבל סיפורים יפים שיהיו.